

חלקם של יהודי ארה"ב באחריות לעם היהודי ובלחץ שהפעילו להקמת מדינת ישראל, בשנים 1945-1949 (2-3 שיעורים)

הוכן על ידי: יעל אוהד-קרני, ד"ר אורנה כץ אתר

מבנה ההצעה:

- א. רקע - תגובת יהודי ארה"ב לשואה כגורם מעצב באחריותם לכלל העם היהודי.
- ב. סיוע לפליטי השואה באירופה
- ג. סיוע ישיר ועקיף להקמת מדינת ישראל
- ד. קטעי מקורות להוראת הנושא.

שאלות מרכזיות

1. כיצד השפיעה השואה על גישת יהודי ארה"ב לנושא הקמת מדינה יהודית בא"י?
2. כיצד סייעו יהודי ארה"ב לניצולי השואה לאחר המלחמה?
3. במה תרמו יהודי ארה"ב להקמת מדינת ישראל?

א. רקע

- הקהילה היהודית בארה"ב נוסדה, צמחה ופעלה במהלך שלוש מאות ברציפות, מהמאה ה-17, וזכתה בחירות אישית וקהילתית. לאורך רוב תקופה זו התקיימה האנטישמיות בשולי החברה האמריקנית, אם כי בעיתות משבר, כגון שנות ה-90 של המאה ה-19, שנות מלה"ע ה-1 ושנות ה-20, גברה השפעתה.
 - לאור זאת בחרו רבים מהיהודים, למעט קבוצת שוליים של חרדים קיצוניים, להשתלב בחברה ובתרבות האמריקנית תוך שמירה על קשר עם הקהילה. מרבית היהודים הגדירו עצמם כאמריקנים בעלי תודעה ושייכות דתית יהודית.
- הציונות האמריקנית הייתה שונה מהציונות האירופית. בעוד שבאירופה צמחה התנועה הציונית בהשפעת הלאומיות האירופית החדשה, וכתנועות אלה שאפה להגדרה עצמית ולריבונות יהודית, הציונית האמריקנית הייתה תנועה פילנתרופית בעיקרה. יהודי ארה"ב לא תפסו עצמם במצב של 'גולה' ועל כן פתרון לאומי לעם היהודי היה לדידם בעיקר עזרה לאחיהם המצויים במצוקה. הטיב להגדיר זאת לואיס ברנדייס שופט עליון מוערך מאוד בארה"ב ומנהיג ציוני, " להיות ציוני זה להיות

אמריקני טוב, כיוון שלציונים ולאמריקנים ישנם ערכים משותפים, כמו רעיונות החירות, הדמוקרטיה, החלוציות".

אי לכך הארגונים הציונים האמריקניים לא דרשו מחויבות אישית לעליה לא"י, ועיקר פעילותם הייתה חברתית וכלכלית – סיוע הומאניטארי ליהודים ברחבי העולם. בין הארגונים הבולטים ניתן למנות את "הסתדרות ציוני אמריקה" ו"הדסה".

- הקהילות האמריקניות, כקהילות יהודיות אחרות ברחבי העולם, התקשו להבין את משמעות המידע שהגיע מאירופה על השואה. החוקרים חלוקים בשאלה מתי החלו מנהיגי יהודי ארה"ב להבין את משמעותו והיקפו של הניסיון להשמיד את העם היהודי.¹ עם זאת ברור שתנאי ראשון לתגובה יהודית היה הגעה לתובנה שהמתרחש באירופה חורג מכל מה שידע העם היהודי עד כה, והמדובר בניסיון להשמיד את כלל העם היהודי. תובנה זו החלה להתגבש רק בסוף 1942 עם היוודע שלמעלה משני מיליון מיהודי אירופה כבר נרצחו.
- בעקבות מלחמת העולם השנייה עלה כוחם של ציוני ארה"ב. כמה גורמים הובילו לשינוי זה, ובהם – האכזבה מבריטניה לנוכח נסיגתה מהתחייבויותיה על פי הצהרת בלפור; התובנה שארה"ב היא מעתה מעצמת-העל ויש בכוחה להשפיע על מדיניות בריטניה; הרס הקהילות היהודיות באירופה בעקבות השואה; ועידת בילטמור (1942), נקודת מפנה בה תבעו לראשונה הארגונים הציונים האמריקנים ריבונות מדינית יהודית בא"י ('קהיליה'); ועליה בתמיכה בתנועה הציונית בקרב יהודי ארה"ב. בעקבות הועידה שוקמה גם פעילותו של ארגון APC שתמך ביישוב היהודי בפלשתינה.

ב. סיוע יהודי ארה"ב לעם היהודי לאחר השואה

בסוף מלחמת העולם השנייה, גרמו העדויות המצמררות על היקפה של השואה וזוועותיה לזעזוע עמוק בקרב הקהילה היהודית בארה"ב. התוצאה הייתה הכאה על חטא האדישות-היחסית במהלך המלחמה והתגייסות למען העקורים היהודים באירופה. ארגונים יהודיים כגון "בני ברית" והג'וינט", שלא היו ציונים בראשית דרכם, התקרבו אף הם לציונות, מתוך תובנה שניצולי השואה מעוניינים להשתקם במדינה יהודית עצמאית.

המשמעות בפועל הייתה העצמת תחושת האחריות לעם היהודי; סיוע הומניטארי לניצולים באירופה ולאחריה שהגיעו למדינות אחרות ולארה"ב וכן פעילות מדינית שיעדה התגייסות להשגת תמיכה אמריקנית בתוכנית החלוקה (נובמבר 1947); שכנוע הבית הלבן לחזור בו מתמיכתו בנאמנות על א"י כחלופה לתוכנית החלוקה (מרץ 1948); ולאחר מכן גם פעילות להשגת הכרה אמריקנית במדינת ישראל וסיוע לה בצעדיה הראשונים (החל ממאי 1948).

¹ ההבנה שרצח יהודי אירופה הינו המוני ומתוכנן התעוררה, ככל הנראה, עם קבלת מברק שנשלח ב-8 באוגוסט 1942, ע"י נציג הקונגרס היהודי בגינבה, ועניינו השמדתם המתוכננת של יהודי אירופה באופן מידי והמוני. המברק הגיע לידי הרב סטיון וייז, יו"ר הקונגרס היהודי האמריקני, והועבר למשרד החוץ האמריקני. בנובמבר, שלושה חודשים לאחר מכן, אומתו הדברים.

ארגון הגיוינט *American Jewish Joint Distribution Committee* שנוסד ב 1914, תמך כלכלית בכ- 700,000 מיהודי אירופה, כרבע מיליון מתוכם – במחנות העקורים. הארגון הוא שניהל את המחנות (בשיתוף עם סוכנות הטיפול בפליטים מטעם האו"ם (אונר"א). הפעילות כללה סיוע ראשוני וכן שיקום כלכלי ונפשי באמצעות הכשרה מקצועית ופעילות תרבותית וחינוכית. הארגון סייע כלכלית וארגונית ליהודים שבחרו להגר לדרום אמריקה, כמו-כן סייע בשיקום הקהילות היהודיות באירופה באמצעות הקמה מחדש של בתי החולים היהודיים.

מאחר וארגון הגיוינט נהנה מגיבוי של הממשל האמריקני, היה זה הארגון היחיד שהשלטונות הבריטיים התירו לו לפעול בתוך מחנות המעפילים בקפריסין. אי לכך נטל הארגון על עצמו את כל נטל הטיפול בעולים, באופן דומה לדרכי הפעולה שלו במחנות העקורים. בין היתר טיפל הארגון לשיפור רמת התזונה של המעפילים, וסיפק את כל צרכי הדת שלהם, החל מתשמישי קדושה ועד אוכל כשר מיוחד לחגים. הגיוינט הקים בתוך המחנות משרד לאיתור קרובים וסייע בהעברת תבילות סיוע מקרובים מחו"ל לשוהים במחנות.

ג. סיוע ישיר ועקיף של יהודי ארה"ב להקמת מדינת ישראל

1. סיוע ישיר:

- פילנתרופיה – ארגוני סיוע ועזרה ליהודים בא"י, כגון ארגון "הדסה" – הסתדרות הנשים הציוניות באמריקה. "הדסה" עסקה בעיקר בתחומי בריאות ורווחה (הקמת בתי חולים; בתי ספר להכשרת צוות רפואי; הקמת רשת תחנות טיפת חלב). מוסדות הארגון שרתו גם את ערביי א"י.
- תרומות לרכישת ציוד צבאי – בין 1945-1949 פעלה בארה"ב קבוצת אישים יהודיים שנודעה בכינוי "קבוצת סונבורן", ואשר שמה לה למטרה לסייע לארגון 'ההגנה' במאבקו לעצמאות. הקבוצה קיימה מגביות חשאיות למימון רכישת חומרי גלם עבור תע"ש; קניית נשק; רכישת ציוד קשר ורדיו עבור ההגנה ועוד. עם פרוץ מלחמת העצמאות והגידול בהוצאות, טופל נושא מגביות הרכש על ידי "המגבית היהודית המאוחדת", אשר גייסה את הכספים לקניית הנשק הכבד לצה"ל. כך לדוגמא בשנת 1948 נאספו על ידי הקהילות היהודיות בארה"ב למעלה מ-200 מיליון דולר. כ-70% מכספים אלה נשלחו לישראל. ערב הקמת המדינה יצאה גם גולדה מאיר לארה"ב והצליחה לגייס עוד 50 מיליון דולר לטובת הישוב היהודי, מחצית מסכום זה יועד לצורכי הביטחון של ישראל.
- עליה בלתי לגאלית – יהודי ארה"ב היו מעורבים בהגעתם של כ-45% מכלל כ-70,000 המעפילים שניסו להגיע לישראל בין 1945-1948. "קבוצת סונבורן" סייעה גם בגיוס כספים למימון רכישת אוניות המעפילים ובגיוס צוותים ששיטו אוניות אלה אל עבר א"י.
- לחימה - עם פרוץ מלחמת העצמאות גויסו לעזרת הישוב, במסגרת המח"ל (מתנדבי חוץ לארץ), למעלה מ-3,000 מתנדבים, חלק ניכר מהם היו אמריקנים. אנשי המח"ל היו בעלי ניסיון קרבי ממלחמת העולם השנייה ולפיכך היו בעלי תרומה מכרעת להצלחת הישוב. הם שובצו בכל יחידות צה"ל, ובחלק מהן, כדוגמת חיל האוויר, היוו חלק נכבד ביותר מכלל הכוח. המפורסם שבהם היה דוד (מיקי) מרכוס, האלוף הראשון בצה"ל, ששירת במלחמת העולם השנייה כקולונל בצבא האמריקני. ביוני 1948 נורה בטעות ונהרג על ידי חייל צה"ל.

2. סיוע עקיף, הפעלת לחץ פוליטי על הממשל האמריקני-

דגשים

1. הדגשת חלקו של הלובי היהודי בלחץ על הממשל להקמת מדינת ישראל עלול ליצור מצג שווא של שליטה יהודית בממשל האמריקני. טענה זו ממילא מועלית השכם והערב על ידי גורמים שהיחסים המיוחדים בין ישראל לארה"ב היו בעיניהם לצנינים, ויש בה יותר מקריצה לרעיון "הפרוטוקולים של זקני ציון". אי לכך, בהתייחס להשפעת יהודי ארה"ב על הבית הלבן חשוב להדגיש ששיטת הממשל האמריקני מכירה בתופעת הלובי כחלק מובנה ממערכות השלטון. קבוצת הלובי מקדמת אינטרסים של קבוצות מיעוט ובכך תורמת לדמוקרטיה. הלחץ שהיא מפעילה הינו לגיטימי לחלוטין, כל עוד אין המדובר בפגיעה באינטרסים של ארה"ב, או בפעילות בלתי חוקית (כגון שוחד). אי לכך כל מגזר בארה"ב רשאי להפעיל לובי שיקדם את ענייניו בקרב נבחרי הציבור. יתרה מכך, לובי הנפט, עראמק"ו (ARAMCO), היה לא פחות פעיל מהלובי היהודי בניסיונו לקדם את העניין הערבי ולטרפד את הקמת מדינה יהודית. אך הוא פעל בשיטות אחרות, בהן הבטחת משרות מכובדות ורווחיות לבכירי הממשל שפרשו מעבודתם.

2. בעיית 'הנאמנות הכפולה' – יהודי ארה"ב ראו עצמם בראש ובראשונה כאמריקנים, ופעילותם למען הקמת מדינה יהודית נתפסה כמקדמת את האינטרס האמריקני. החשש מפני האשמות בדבר נאמנות כפולה הוביל לכך שהם נמנעו מלהתעמת עם הממשל כאשר הפגין עמדה נחרצת וחד משמעית. אי לכך נמנעו רוב הארגונים היהודיים בארה"ב מתמיכה בתוכנית החלוקה עד להכרעתו החיובית של טרומן בעניין. מכאן שהשפעתה של השדולה הציונית הייתה מוגבלת. היה בכוחה לחזק עמדות פרו-ציוניות שטרם גובשו לכלל מדיניות ברורה, ולשכנע שהן תואמות את האינטרס האמריקני. אך טרומן, כמו גם נשיאים אמריקניים אחרים, לא פעל בניגוד למה שראה כסותר את טובת מדינתו. התמיכה האמריקנית בתוכנית החלוקה ולאחר מכן ההכרה במדינת ישראל, הייתה אינטרס אמריקני (לאור המלחמה הקרה), ואין ליחס תמיכה זו באופן בלעדי ללובי היהודי.

יעדים ושיטות הפעולה של הלובי היהודי:

1. 'הקול היהודי' נטה להצביע למפלגה הדמוקרטית, ויכולתו לתרום כספים למטה המפלגה – טרומן לא השתייך למשפחות העליות האמריקניות, והמפלגה הדמוקרטית בה היה חבר לא נתמכה על ידי תעשיינים ובעלי הון. לפיכך נזקק באופן נואש לתרומות היהודים במערכת הבחירות לנשיאות (נובמבר 1948). עובדה זו הודגשה בפניו שוב ושוב על ידי נציגי מפלגתו ויועציו הפוליטיים, והיותה אמצעי לחץ על הנשיא. בספטמבר 1948 הצליחו ידידיו היהודים, פיינברג וקאופמן, לגייס עבורו סכום אגדי לאותה תקופה, \$100,000, בתוך יומיים ולהציל את מסע הבחירות המקרטע שלו. תורמים "כבדים" כובדו בפגישות עם הנשיא. כתוצאה מכך נוצר מעגל קטן של יהודים עשירים, מקורבי הבית הלבן, שחלקם ייצגו באופן בלתי רשמי את העמדה הציונית, ואשר יכלו להרשות לעצמם לפנות לנשיא ולבקשו לפעול למען היהודים.

2. ידידים, יועצים ועוזרים יהודים בבית הלבן אשר שכנעו את הנשיא לסייע לעניין הציוני-יהודי – היועצים הבולטים בממשל טרומן שהתגייסו לעניין הציוני היו: דייוויד נייס, קלארק קליפורד ומקס לוונטל. גדולתם באה לידי ביטוי בהצלחתם לשכנע את טרומן שתמיכתו בעניין הציוני תשרת אותו פוליטית ותואמת את האינטרסים האמריקניים. היועצים גם התגייסו בפועל למען קבלת החלטת החלוקה באו"ם. ערב ההצבעה באו"ם הפעיל קליפורד לחץ כבד על נשיא הפיליפינים על מנת שיורה למדינתו להצביע בעד התוכנית.

3. גיוס דעת הקהל היהודית והכללית לתמיכה בעניין הציוני- יהודי ארה"ב פנו באופן מאורגן לסנטורים, חברי קונגרס ומושלי מדינות, ויצרו בכך לחץ עקיף על הממשל; הצפת הבית הלבן במברקים ומכתבי מחאה על הנסיגה מתוכנית החלוקה, או לחילופין – בדרישה להכיר במדינה היהודית לכשתקום; גיוס ארגונים לא יהודיים כגון איגודים מקצועיים וכנסיות פרוטסטנטיות ממוסדות על מנת להעצים את תמיכת הציבור האמריקני בתוכנית החלוקה והקמת מדינה יהודית; פעילויות מחאה המוניות – (אפריל 1948) תהלוכת הזדהות בניו יורק של 50,000 חיילים משוחררים יהודים, נושאי דגל כחול-לבן, אליהם הצטרפו 250,000 אמריקנים. בתום המצעד התקיימה עצרת גדולה בהשתתפות כ- 150,000 איש; הכרזה על יום תפילה ותחינה למען א"י – סגירת כל עסקי היהודים ניו יורק ושיקגו, כמחאה על נסיגת הממשל מתמיכתו בתוכנית החלוקה; ערב ההצבעה באו"ם פנו נציגי הקהילות היהודיות ליצרן הצמיגים הגדול פיירסטון וביקשו ממנו לדאוג שליבריה, מקור הגומי לצמיגיו, תצביע בעד תוכנית החלוקה. פיירסטון אשר חשש מחרם יהודי על מוצריו, עשה כבקשתם, וליבריה הכריעה בעד תוכנית החלוקה.

ביבליוגרפיה מומלצת:

בורגר נחום, **אי הגירוש: מחנות המעפילים בקפריסין 1946-1948**, עם עובד ואוניברסיטת תל אביב, 1991.

כהן י. מיכאל, "טרומן והשדולות הארץ-ישראליות", **זמנים** 36 (חורף 1990), עמ' 83-91.
קצבורג-יונגמן מירה (ע), **החוויה היהודית האמריקנית**, האוניברסיטה הפתוחה ומרכז שז"ר, רעננה, 2006. ראו במיוחד חלק ד' - מאמרים אחדים העוסקים בסולידריות יהודית בתחומי חיים שונים- עמ' 443-594.

קטעי מקורות

1. לחץ דעת הקהל האמריקנית לתמיכה בהקמת המדינה היהודית-

בושינגטון קיימו החיילים המשוחררים מצבא ארה"ב הפגנות הזדהות עם המאבק הציוני בא"י ובמשך שעות ארוכות צעדו במרכז הבירה ולאורך הרחוב שבו שוכן הבית הלבן. לאחר נאומים נלהבים של תמיכה במאבק הציוני בשני בתי הקונגרס, הגישו 36 חברים מ-17 מדינות של ארה"ב ומשתי הסיעות של בית הנבחרים עצומה לנשיא ב-6 במאי. הם דרשו: לבטל לאלתר את האמברגו על הנשק לכוחות היהודיים; לסייע להגנת ירושלים ולביטחון תושביה; ולקחת חלק פעיל בביצוע החלטות העצרת הכללית של האו"ם מ-29 בנובמבר.

ראש עריית ניו יורק חנך שירות של תרומות דם לא"י, והמונים בתוכם לא יהודים רבים, נהרו במשך שעות ארוכות לתרום. יו"ר הועד הנוצרי למען א"י וידיד של הנשיא טרומן פנה אליו במכתב אישי, ב-5 במאי, והפציר בו שיהיה ראש המדינה הראשון שיכיר במדינה היהודית מייד עם הקמתה.

אליהו אילת, **המאבק על המדינה**, עם עובד והספריה הציונית, תל אביב, 1982, עמ' 743-744.

א. מהן הדרכים בהן נקטו יהודי ארה"ב במאבקם למען הקמת מדינת ישראל?

ב. הסבר כיצד סייעה השיטה הדמוקרטית האמריקנית ליהודי ארה"ב במאבקם זה?

2. פירוט סעיפי תקציב הסיוע של הג'וינט למעפילי קפריסין לחודש, בלירה א"י

(16,000 נפשות – סוף מאי 1947)

120	1. תוספת לרופאים ועובדים שונים
420	2. תוספת לחולי מאושפזים בבית חולים
60	3. מענקים לעובדים מעפילים עם שחרורם מהמחנה
175	4. הוצאות נסיעה בתוך קפריסין
400	5. הוצאות טיסה
100	6. הוצאות לאירוח של משלחות ומבקרים
300	7. תוספות מזון וכביסה לעובדי הסגל
120	8. הוצאות מיוחדות לעובדים (ציוד, ריהוט וכו')
180	9. הוצאות בית חולים לחודש
170	10. הוצאות לעובדים סוציאליים
400	11. תוספות
700	12. בית התינוקות

400	13. הובלה
500	14. הוצאות מנהלה בא"י
150	15. השתתפות בהוצאות סמינר רוטנברג
900	16. כפר הנוער (310 לא"י השתתפות בתקציב, בשכר המורים ובציוד)
600	17. כפר הנוער – ביגוד
200	18. בולים למעפילים
30	19. מברקים לקפריסין וממנה
40	20. ציוד משרדי
60	21. משקפיים
300	22. ספרים ומחברות
150	23. צורכי דת
300	24. תיקון בגדים ונעליים
2,000	25. משכורות לסגל: רופאי, אחיות, מטפלות, מנהלה
100	26. אספקה קטנה

נחום בורגר, **אי הגירוש: מחנות המעפילים בקפריסין 1946-1948**, עם עובד, ואוניברסיטת תל אביב, 1991, עמ' 86.

שאלות:

- א. סווג לתחומים את הפעולות של הגיוינט כפי שבאים לידי ביטוי בסעיפי תקציב הגיוינט.
- ב. שער מדוע בחר הארגון לפעול בתחומים אלה?